

VILFANOVE POBUDE ZA OBJAVLJANJE ZGODOVINSKIH VIROV

DARJA MIHELIČ

Objavljanje virov za slovensko zgodovino in zavest, da se je treba tega dela lotiti načrtno in strokovno, segata že v začetek 20. stoletja.¹ V prvih letih po drugi svetovni vojni pa so načrti za študij slovenske gospodarske in družbene zgodovine sprožili sistematična prizadevanja za organizacijo, popis, izbiro in objavljanje odbranega arhivskega gradiva, ki vsebuje pomembne podatke o slovenski preteklosti.

Viri, njihov izbor in objava so zavzemali bistveno mesto med nalogami slovenskega zgodovinopisja, ki jih je na V. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Gorici leta 1948 v svojem referatu izpostavil Milko Kos:² *»Povsod je potrebno delo na podlagi prvih in zanesljivih virov, njihova smotrna in pravilna izbira, obdelava in ocenitev; nato posamezne razprave in študije kot predpogoj sintetičnih obravnjav in končnega občega prikaza. Na virih je pri vseh zastavljenih nalogah poseben poudarek. [...] Potrebno je, da naša zgodovinska znanost, v kolikor to doslej še ni bilo opravljeno:*

1. spravi te in take vire v znanstveno evidenco, sestavi njihov seznam, jih po ohranjenih rokopisih opiše, navede na kratko njihovo vsebino in jih razporedi ter oceni po vrednosti in pomenu;

2. objavi te vire, v kolikor je objava potrebna, bodisi v celoti, delno ali le v izvlečku;

3. obdela te vire glede na vsebino, vrednost in pomen, posebej pokaže na probleme, ki se na podlagi poznavanja teh virov dajo rešiti ali pa se znanost njihovi rešitvi more vsaj približati.

Sele po opravljenih delih te vrste bo mogoča vsestranska in kritična uporaba teh virov za obravnavo naše gospodarske in socialne zgodovine, pa tudi drugih historičnih disciplin, bodisi v obliki monografij, bodisi v obliki večje ali celo končne sinteze.«

Pomembne zasluge pri pobudah za načrtno evidentiranje, popisovanje in objavljanje popisov virov za slovensko zgodovino so imeli slovenski arhivisti. Objavljali so inventarje gradiva, ki ga hranijo naši arhivi. Vprašanja objavljanja arhivske-

¹ Tak pristop v zgodovinopisju pomeni vrsta zgodovinarjev, rojenih okrog srede 19. stoletja, prim. Grafenauer, Bogo: Hinko Smrekar »Slovenski zgodovinarji«. Kronika (Ljubljana), 28/1980, št. 1, 10–13. Sicer pa je temeljno delo na tem področju Kos, Franc: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, Prva knjiga (l. 501–800). Ljubljana: Leonova družba, 1902, 415 str.; Druga knjiga (l. 801–1000). Ljubljana: Leonova družba, 1906, 514 str.; Tretja knjiga (l. 1001–1100). Ljubljana: Leonova družba, 1911, 327 str.; Četrta knjiga (l. 1101–1200). Ljubljana: Leonova družba, 1915, 648 str.; Kos, Franc, Kos Milko: Peta knjiga (l. 1201–1246). Ljubljana: Leonova družba, 1928, 586 str.

² Kos, Milko: O nekaterih nalogah slovenskega zgodovinopisja. Zgodovinski časopis. Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 2–3, 1948–1949, str. 135–143 (137, 140).

ga gradiva so načenjali na številnih posvetovanjih, kjer so sodelovali tudi eminentni slovenski zgodovinarji.

Novembra in decembra 1969 ter januarja 1970 sta Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Arhivsko društvo Slovenije pripravila v prostorih Akademije tri posvete strokovnjakov, ki so obravnavali izdajanje virov za slovensko zgodovino. Na zadnjem od njih so prisotni pooblastili ravnatelja Mestnega arhiva Ljubljana Sergija Vilfana³ in njegovega kasnejšega naslednika na tem mestu Jožeta Žontarja, da pripravita osnutek programa izdaj virov za slovensko zgodovino. Osnutek, ki je bil dokončan konec aprila 1972, je bil konec junija razposlan v obravnavo. Septembra 1972 je posvetovanje o izdajanju virov, ki sta ga ponovno v prostorih Akademije pripravila Arhivsko društvo Slovenije in Sekcija za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti, sprejelo program objavljanja virov za slovensko zgodovino. Program je kasneje izšel v drobni brošuri,⁴ ki uvodoma povzema naslednje misli: *»Posvetovanje [...] je ugotovilo, da spadajo kritične edicije pomembnih virov med zelo pomembne naloge naše znanosti. Take edicije so sicer večinoma namenjene le ožjemu krogu interesentov, imajo pa trajen pomen za znanost in so neobhodno oporišče zgodovinskemu znanstvenemu raziskavanju. Zato morajo tako Slovenska akademija znanosti in umetnosti kakor tudi Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, arhivi in druge zainteresirane ustanove posvetiti temu področju posebno pozornost. Pri tem morajo imeti pred očmi tako obsežnejše izdaje virov, ki bi izšle v posebnih publikacijah, kakor tudi izdaje manjših enot, za katere obstoje ali pa je treba ustvariti druge možnosti. Omenjene ustanove morajo omogočiti za to kvalificiranim znanstvenim delavcem, da posvetijo temu področju znaten del svojega dela ter zagotoviti, da bo to delo primerno vrednoteno. Število znanstvenih delavcev v naših ustanovah, ki bi mogli delati na tem področju, je premajhno in ga je treba povečati; tudi je potrebno delavcem tehnično olajšati njihovo delo [...].«* Drobna publikacija s programom, ki sta ga v osnutku pripravila Vilfan in Žontar, ostaja aktualen še danes, uresničuje pa se le postopoma. Naša generacija ga ne bo uspela izpolniti, čeprav se je po letu 1972 delo na izdajanju virov za slovensko zgodovino razmahnilo in celo prestopilo programsko zastavljene okvire.

Med ustanovami, ki se na Slovenskem sistematično usmerjajo v poslanstvo objavljanja virov za starejšo slovensko zgodovino (do 19. stoletja), izstopajo inštituti Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti,⁵ Ar-

³ Od 1950 do 1972, pri čemer je bil od prvega maja 1971 že tudi redni profesor na ljubljanski Pravni fakulteti, prim.: Kranjc, Janez: Akademik prof. dr. Sergij Vilfan (1919–1996). Vilfanov zbornik. Pravo – zgodovina – narod = Recht – Geschichte – Nation. Ljubljana: ZRC SAZU, 1999, str. 13–53 (15, 33).

⁴ Program edicij virov za slovensko zgodovino. Sprejet na posvetovanju v Ljubljani 12. septembra 1972. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1972, paginacije ni.

⁵ Ne gre le za Zgodovinski inštitut Milka Kosa, katerega sodelavci so prispevali več zvezkov v zbirko Viri za zgodovino Slovencev, ki jo je izdajala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, in ki zdaj pri Založbi ZRC, ZRC SAZU izdaja zbirko Thesaurus memoriae. Fontes, ampak tudi za Inštitut za umetnostno

hiv Republike Slovenije,⁶ pokrajinski arhivi (zlasti Ljubljana,⁷ Maribor,⁸ Ptuj⁹) in Inštitut za zgodovino Cerkve.¹⁰ Tovrstne objave občasno izdajajo Slovenska matica, Nova revija, založba Obzorja,¹¹ Mladinska knjiga,¹² Slovensko bibliofilsko društvo, priložnostno pa tudi drugi izdajatelji.¹³

Sergij Vilfan je bil za sodelovanje pri načrtovanju programa edicij virov za slovensko zgodovino nedvomno izjemno pristojen. Svoj smisel za to področje je že uveljavil v dobrih dveh desetletjih vodenja Mestnega arhiva Ljubljana.¹⁴ Njegova presoja sodelavcev je bila odlična, znal je spregledati in spodbuditi njihove sposobnosti ter v skladu s temi usmerjati njihovo ustvarjalnost: takó raziskovalno npr. pri Vladu Valenčiču kot objavljjanje virov pri sodelavcu in prijatelju Božu Otorepcu. Ta je prav na Vilfanovo pobudo od 1956 do 1968 takorekoč letno v preprosti, tipkopisni, ciklostirani obliki objavljjal srednjeveške listine in prepise nekaterih srednjeveških knjig, povezanih z zgodovino Ljubljane.¹⁵ Njegovo delo je nedvomno spodbudilo tudi Jožeta Mlinariča, ki je sredi sedemdesetih let v podobni obliki začel izdajati Gradivo za zgodovino Maribora.¹⁶

zgodovino Franceta Steleta, Inštitut za muzikologijo, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Filozofski inštitut in Inštitut za arheologijo.

⁶ Arhiv Republike Slovenije izdaja serije inventarjev, arhivske popise, kataloge in nudi gostoljubje periodični publikaciji *Viri*, ki jo izdaja Arhivsko društvo Slovenije.

⁷ Zgodovinski Arhiv Ljubljana izdaja *Gradivo* in razprave ter kataloge. Pri njem je 1956–1968 izšlo 12 zvezkov Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane*.

⁸ Pokrajinski arhiv Maribor izdaja inventarje, pri njem od 1975 izhaja Mlinarič, Jože: *Gradivo za zgodovino Maribora* (do 2006 je izšlo 31 zvezkov).

⁹ Pokrajinski arhiv Ptuj izdaja zbirko *Viri*.

¹⁰ Pri Inštitutu za zgodovino Cerkve izhaja revija *Acta ecclesiastica Sloveniae*, ki objavlja pomembne viře za področje cerkvene zgodovine in zgodovine Cerkve.

¹¹ Ta založba se je znašla v finančnih težavah in je prenehala s svojo dejavnostjo.

¹² Pri Mladinski knjigi je izhajala zbirka *Monumenta litterarum Slovenicarum* s faksimiliranimi izdajami nekaterih znamenitih spomenikov slovenske pisne ustvarjalnosti.

¹³ Posamezni avtorji tovrstnih objav virov delujejo na Filozofski in Teološki fakulteti v Ljubljani, na Pedagoški fakulteti v Mariboru in v Znanstveno-raziskovalnem središču Univerze na Primorskem v Kopru.

¹⁴ Prim. op. 3.

¹⁵ Otorepec, Božo: *Gradivo za Zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, I. zvezek. Listine 1243–1397. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1956, 105 listin; II. zvezek. Listine 1299–1450. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1957, 100 listin; III. zvezek. Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320–1470. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1958, 79 listin; IV. zvezek. Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1471–1521. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1959, 73 listin; V. zvezek. Listine iz kodeksov Mestnega arhiva v Trstu 1326–1348. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1960, 100 listin; VI. zvezek. Listine 1444–1499. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1961, 80 listin; VII. zvezek. Listine 1243–1498. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1962, 100 listin; VIII. zvezek. Register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489–1518. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1963, VIII + 66 str.; IX. zvezek. Listine 1220–1497. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1964, 100 listin; X. zvezek. Listine 1144–1499. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1965, 100 listin; XI. zvezek. Listine 1154–1361; Fevdna knjiga Jamskih 1453–1480. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1966, 44 listin + 18 str.; XII. zvezek. Urbarji 1490–1527. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1968, 100 str.

¹⁶ Mlinarič, Jože: *Gradivo za zgodovino Maribora*, Zv. 1, Listine do 1259. Maribor: Pokrajinski arhiv 1975,

Tudi kasneje, ko se je njuna poklicna pot razšla,¹⁷ je Vilfan spremljal Otorepčvo delo in prijatelja stalno spodbujal, naj vendar objavi svoje prepise arhivskega gradiva: tako tistega, ki ga je pretipkaval za obsežno kartoteko srednjeveških listin za Slovenijo,¹⁸ kot tudi drugega, ki ga je v rokopisni obliki hranil v svojih številnih zvezkih. Vilfanove spodbude so občasno tudi obrodile sadove.¹⁹

Vilfan je imel glede objavljjanja arhivskih virov svoje stališče, ki se je ujemalo s širino njegovih pogledov, ne pa tudi s pristopom vseh tistih, ki se lotevamo zahtevnega dela z znanstveno-kritičnimi objavami virov. Zagovarjal je namreč mnenje, da naj bo objava vira čim bolj preprosta, da naj torej izdajatelj sam ne izgublja časa z natančno študijo vsebine vira in naj omogoči oziroma prepušča nadaljnjo razčlenitev in preučevanje objavljenega gradiva še drugim raziskovalcem.

103 listi; Zv. 2, Listine 1260–1309. Maribor: Pokrajinski arhiv 1976, 125 listov; Zv. 3, Listine 1310–1335. Maribor: Pokrajinski arhiv 1977, 123 listov; Zv. 4, Listine 1336–1370. Maribor: Pokrajinski arhiv 1978, 124 listov; Zv. 5, Listine 1371–1415. Maribor: Pokrajinski arhiv 1979, 107 listov; Zv. 6, Listine 1416–1445. Maribor: Pokrajinski arhiv 1980, 112 listov; Zv. 7, Listine 1446–1465. Maribor: Pokrajinski arhiv 1981, 130 listov; Zv. 8, Listine 1466–1477. Maribor: Pokrajinski arhiv 1982, 89 listov; Zv. 9, Listine 1478–1488. Maribor: Pokrajinski arhiv 1983, 83 listov; Zv. 10, Listine 1489–1499. Maribor: Pokrajinski arhiv 1984, 99 listov; Zv. 11, Listine 1500–1550. Maribor: Pokrajinski arhiv 1985, 118 listov; Zv. 12, Listine 1551–1599. Maribor: Pokrajinski arhiv 1986, 103 listi; Zv. 13, Dokumenti iz Mariborske mestne knjige 1 1342–1737. Maribor: Pokrajinski arhiv 1987, 145 listov; Zv. 14, Dokumenti iz Mariborske mestne knjige 2 13. stoletje–1676. Maribor: Pokrajinski arhiv 1988, 185 listov; Zv. 15, Dokumenti 1526–1588. Maribor: Pokrajinski arhiv 1989, 106 listov; Zv. 16, Dokumenti 1590–1748. Maribor: Pokrajinski arhiv 1990, 128 listov; Zv. 17, Davčni registri in obračunske knjige 1452–1593. Maribor: Pokrajinski arhiv 1991, 267 str.; Zv. 18, Dokumenti mariborskih cehov 1539–1772. Maribor: Pokrajinski arhiv 1992, 265 str.; Zv. 19, Dokumenti 1533–1755. Maribor: Pokrajinski arhiv 1994, 86 listov; Zv. 20, Dokumenti 1531–1747. Maribor: Pokrajinski arhiv 1995, 86 listov; Zv. 21, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika 1506–1650; Mariborski meščanski špital 1542–1701. Maribor: Pokrajinski arhiv 1996, 113 listov; Zv. 22, Mestne obračunske knjige 1573–1776; Iz mariborskih davčnih knjig 1672–1688. Maribor: Pokrajinski arhiv 1997, 205 str.; Zv. 23, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Krstna knjiga 1 1650–1665. Maribor: Pokrajinski arhiv 1998, 222 str.; Zv. 24, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Krstna knjiga 2 1666–1682. Maribor: Pokrajinski arhiv 1999, 265 str.; Zv. 25, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Krstna knjiga 1683–1700. Maribor: Pokrajinski arhiv 2000, 233 str.; Zv. 26, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Poročna knjiga 1 1646–1699. Maribor: Pokrajinski arhiv 2001, 243 str.; Zv. 27, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Poročna knjiga 2 1700–1748. Maribor: Pokrajinski arhiv 2002, 254 str.; Zv. 28, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Mrliška knjiga 1664–1762. Maribor: Pokrajinski arhiv 2003, 262 str.; Zv. 29, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Krstna knjiga. 4 1701–1716. Maribor: Pokrajinski arhiv 2004, 245 str.; Zv. 30, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Krstna knjiga 1717–1733. Maribor: Pokrajinski arhiv 2005, 253 str.; Zv. 31, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika; Krstna knjiga: 1734–1744. Maribor: Pokrajinski arhiv 2006, 189 str.

¹⁷ Vilfan je arhiv zapustil s februarjem 1972, Otorepec pa je mesec prej nastopil službo v Sekciji za občo in narodno zgodovino Zgodovinskega inštituta Slovenske akademije znanosti in umetnosti, prim. Mihelič, Darja: Božo Otorepec – življenje in delo, veselje in otožnost. Otorepčev zbornik. Ad fontes. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2005, str. 11–26 (16).

¹⁸ Centralna kartoteka srednjeveških listin za Slovenijo, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.

¹⁹ Prim. Stergar, Nataša, Samec, Drago: Bibliografija prof. dr. Boža Otorepca. Otorepčev zbornik. Ad fontes. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2005, str. 31–42.

Otorepčeve preproste, ciklostirane objave Gradiva za zgodovino Ljubljane je tako sam redno pretapljal v tehtne, komentirane razprave.

Izvrsten nazorni prikaz Vilfanove zamisli deljenega dela v eni sami, skupni tovrstni publikaciji je objava dveh ljubljanskih trgovskih knjig iz 16. stoletja, za katero je Otorepec prispeval prepis z ustreznimi arheografskimi pojasnili, Vilfan in Valenčič pa tehtne spremne študije. Ob predstavitvi monografije v veliki dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti je Vilfan poudaril, da je velike sinteze mogoče pisati samo na osnovi drobnega gobelinskega šiva (*petit point*), ki ga predstavlja objava vira.

Kot član in v letih od 1981 do 1991 predsednik mednarodne Komisije za zgodovino mest (*Commission internationale pour l'histoire des villes*) je Vilfan skušal »presaditi«¹ v slovensko strokovno-raziskovalno dejavnost tudi nekatere delovne načrte in projekte komisije, ki so zajemali objavlanje virov. Eden takih je imel za cilj pripravo znanstvenokritičnih monografskih objav izbranih virov za zgodnja obdobja zgodovine srednjeveških mest po posameznih evropskih državah. Z Vilfanovim priporočilom sem bila tudi sama izvoljena v omenjeno komisijo. Ker mi objavlanje virov in metodološki pristop k njemu nista bila tuja, me je nagovoril, da se skupaj lotiva objave izbranih virov za srednjeveška mesta v Sloveniji. Pripravila sem mu širši izbor gradiva, ki bi ga veljalo pritegniti v tako publikacijo. Nekaj gradiva sva po podrobnejšem pretresu izločila, nekaj bi ga v objavi predstavila sumarično. K monografiji je profesor Vilfan načrtoval obsežno spremno študijo in komentarje posameznih dokumentov ali njihovih zbirov. Načrt je zaradi njegove usodne bolezni ostal neuresničen, vendar upam, da ga bomo na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v nekaj letih uspeli izpolniti.

Druga dejavnost Komisije za zgodovino mest, ki se Vilfanu sprva ni zdela uresničljiva, ker je bila v tedanjih razmerah videti predraga, je bila priprava zgodovinskih atlasov mest za območje Slovenije. Tovrstni atlas, ki prav tako predstavljajo posebno zvrst objave virov – historičnih zemljevidov mestnih naselbin – in jih že nekaj desetletij pripravljajo in objavljajo drugod po Evropi, pa so bili dovolj vabljivi, da je začel razmišljati tudi o tem projektu, ki pa je predvsem zaradi pomanjkanja izvajalcev takega dela ostajal sen daljne prihodnosti. Tudi zagon takega atlasa za nekaj manjših srednjeveških mest Slovenije je trenutno v teku na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU, ki si na ta način prizadeva izpolniti profesorjevo volilo.

Odnos do knjižnih objav arhivskega gradiva pa se je v zadnjem času v strokovni javnosti precej spremenil. Za zaključek se zato ozrimo še na sodobno mnenje o objavljanju rokopisnega gradiva v knjižni obliki. To se že nekaj desetletij srečuje z različno naklonjenostjo raziskovalcev. Mnogi med njimi so do takih izdaj virov neopredeljeni. Tisti, ki gradijo svoje raziskave na virih, jih zelo cenijo. Zasediti pa je tudi mnenja, da so tovrstne knjižne objave nepotrebne.

Mednarodna konferenca za zgodovino mest, Helsinki, junija 1987, Sergij Vilfan v družbi prof. Jutikala in rektorja helsinške univerze (v privatni lasti)

Znanstvenokritične objave virov se osredotočajo na arhivske zapise, ki so imeli sporočilno moč predvsem v svojem času. Njihova pripoved je zato za sodobnega bralca manj privlačna od zaokroženih razprav ali monografij, ki sicer slonijo na že znanih strokovnih spoznanjih, bralcu pa ponujajo načrtno izbrane zanimive teme. Pri tem celó strokovnjaki občasno pozabljajo na dejstvo, da nobeno strokovno spoznanje ne »pade z neba«, ampak temelji na arhivskih in drugih podatkih – virih. Prav doslej neevidentirani viri so tisti, ki omogočajo resnično nova, sveža spoznanja ter dopolnitev ali popravek dosedanjega védenja o določenih strokovnih vprašanjih.

V zadnjem času spodkopava širšo naklonjenost znanstvenokritičnim objavam virov v knjižni obliki zlasti vzpon sodobne računalniške tehnologije. Pri nepoznavalcih zbuja prepričanje, da računalnik samodejno nadomešča edicijo vira, ki naj bi zato postala odvečna, pravi relikv iz pradavnine.

Da bi pokazali zmotnost tega prepričanja, pogledjmo, kakšno delo se skriva za znanstvenokritično objavo vira. Raziskovalec, ki rokopisni vir zasledi v arhivu, najprej oceni njegovo povednost in pomen. Glede na obseg in relevantnost vsebine se odloči za objavo v reviji, zborniku ali monografiji.

Sestavni deli objave vira so običajno: uvodni del, prepis in zaključni del. Prvega uvaja poglavje, ki s historičnega stališča osvetljuje zgodovinski okvir dogodkov, ki jih zadeva objavljeno gradivo. Glede na vsebino in pomen gradiva za strokovna spoznanja je to poglavje neredko zasnovano kot tehtna razprava. Sledi poglavje o namenu edicije in značaju objavljenih virov ter poglavje z arheografskimi pojasnili, ki opisuje predmet objave in metodološka načela, po katerih je objava pripravljena. Če prepis besedila vira uporablja kratice za okrajšave tipiziranih delov, uvodno poglavje vključuje tudi seznam kratic. Zaključni del edicije vsebuje kazali osebnih in zemljepisnih imen, ki so včasih združena v enotnem seznamu, in pojmovni seznam, ki ga lahko dopolnjujejo posebni sezname v izvirniku omenjenih denarnih enot, mer ipd. Nekatere objave vključujejo posebne študije o denarnih in merskih sistemih. Taka publikacija po potrebi vsebuje tudi kazalo objavljenih zapisov. Če ni že pojmovni seznam zasnovan kot slovar, so lahko manj znani izrazi izvirnika raztolmačeni posebej. Včasih vključuje publikacija tudi spisek z njo povezanih virov in literature.

Osrednji del objave je prevedba besedila vira ali virov v sodobno pisavo (transliteracija) ter razrešitev okrajšanih besed in kratic. Če publikacija zajema več virov ali pa vir že sam po sebi vsebuje več enot, je vsak zapis opremljen z naslovom, ki ga sestavljajo zaporedna številka zapisa v objavi, datum in kraj izdaje dokumenta ter oznaka vsebine ali povzetek zapisa v sodobnem jeziku. Vsak dokument je po potrebi opremljen z legendo, ki omenja tradicijo (kraj hrambe, signaturo), opis videza in posebnosti vira, starejše objave in literaturo o njem. Legenda je včasih umeščena med opombe pod črto ali pod dokumentom. Tekstološke opombe osvetljujejo posebnosti v pisavi in besedilu vira, vsebinske pa nudijo komentar k njegovi vsebini.

Prevedba besedila v sodobno pisavo predstavlja več problemov. Pri novoveških besedilih se pri transliteraciji uveljavljajo nekatere poenostavitve, pri starejših rokopisih (do 1500) pa naj bi bilo teh čim manj. Izdajatelj bi moral tak zapis prepisati doslovno ali pa s podrobnimi uvodnimi pojasnili omogočiti uporabniku, da nedvoumno sklepa o vseh tančinah rokopisa. Vprašanja se porajajo pri (ne)razreševanju nekaterih kratic, pri delitvi besed, ki so v dokumentu zapisane v več delih, ali besed, ki so zapisane skupaj, pri vpeljavi interpunkcije ter velikih začetnic. Objave predvidevajo tudi uporabo oklepajev, ki imajo praviloma standarden pomen.

Kako si moremo pri izdajah arhivskega rokopisnega gradiva pomagati z računalnikom?²⁰ Mnenje, da nam bo računalnik samodejno prepisal rokopisni doku-

²⁰ Ogrin, Matija (ur.): Znanstvene izdaje v elektronskem mediju. Večdisciplinarno posvetovanje, Ljubljana, 2. junij 2004. Povzetki referatov. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2004, 51 str.; Ogrin,

ment v sodobno pisavo in razrešil okrajšave in kratice, je ta hip še iluzija, ki pa bo nekoč postala realnost. Vendar pa stroj nikoli ne bo sam snoval vsebinskih in drugih komentarjev in sestavljal znanstvenega aparata k objavljenim virom. Računalniški programi že sedaj omogočajo postavitve, obdelavo in oblikovanje besedila (za tisk), doslednost in usklajenost pri zapisovanju tipiziranih zapisov, sestavo pomagala – seznamov in tabel k objavi. Računalnik lahko služi v informativne namene za oblikovanje računalniških zbirk dokumentov, podatkov o virih in omemb v njih. Centralizacija računalniških zbirk podatkov iz arhivskih virov pa tudi objav teh virov v celoti more omogočiti razširitev uporabnosti tovrstnih podatkov v raziskovalne namene. Nove možnosti nudijo digitalizirane zbirke posnetkov izvirnih besedil, ki nadomeščajo mikrofilme in klasične fotografije ali skenirane posnetke. Posebna obdelava posnetka omogoča raziskovalcu celo boljše razbiranje besedila dokumenta z lastnega ekrana na delovnem mestu kot sam rokopis.

Eksplzivni razvoj in napredek računalniške tehnologije pa skrivata tudi pasti: spremembe računalniških programov, nove zmogljivosti računalnikov in načinov hranjenja podatkovnih baz silijo raziskovalca k stalnemu prilagajanju in obnavljanju shranjenih datotek, kar zahteva dragoceni čas in denar.

Kljub napredkom tehnike dajem sama prednost tiskani objavi vira pred elektronsko. Zaupam njeni tradicionalni (dolgo)trajnosti – gre namreč za vrsto publikacije, ki ohranja svoj pomen na dolgi rok. Po drugi strani pa se mi zdi smotrna tudi dvojna objava virov: v klasični tiskani obliki, ki jo spremlja tudi zapis na zgoščenki.

Profesorja Vilfana ni več med nami; tudi mu ni bilo dano, da bi se za življenje soočil z opisanimi vprašanji. Verjamem, da bi si marsikdo med nami želel prisluhniti njegovemu mnenju ter morda novim spodbudam in zamislim o sodobnih možnostih in dilemah v zvezi z objavljanjem arhivskega gradiva. Kakšne rešitve bi le našel ob novih izzivih? Nedvomno dobre, a zagovorniki objavljanja virov se bodo morali znajti sami.

SUMMARY

VILFAN'S INITIATIVES FOR PUBLISHING HISTORICAL SOURCES

approach to such work date to the beginning of the 20th century. After the Second World War, plans for studies of Slovene economic and social history gave rise to systematic efforts to catalogue, select and publish archive material containing important data about our past.

In November and December 1969 and January 1970, the Slovene Academy of Sciences and Arts and the Archive Society of Slovenia prepared three consultative meetings of experts on publishing Slovene historical sources. At the last of them, those present authorised the director of the Municipal Archive Ljubljana, Sergij Vilfan, and Jože Žontar to prepare a draft programme of publication of Slovene historical sources. In September 1972 a consultative meeting on publishing sources held in the premises of the Academy adopted a programme still current today, which was later published in a small brochure.

Sergij Vilfan was extremely competent for planning a programme of editions of Slovene historical sources, as he had already shown in the two decades that he had headed the Municipal Archive Ljubljana. There he encouraged his associate Božo Otorepec to publish annually from 1956 to 1968 medieval sources connected with the history of Ljubljana; this also encouraged Jože Mlinarič to do similar work for the city of Maribor. Even later, when their professional paths diverged, Vilfan followed Otorepec's work and constantly encouraged his friend to publish his copies of originals: both those which he retyped for his extensive file of medieval documents on Slovenia, and others that he preserved in manuscript form in numerous notebooks.

Vilfan had his own approach to publishing archive sources. He believed that they should be published as simply as possible, that the publisher of the original should not therefore lose time himself studying the content of the sources but should provide the possibility of ongoing study of the original to other researchers. The publication of two Ljubljana trade books from the 16th century, for which Božo Otorepec contributed the transcription and Sergij Vilfan and Vlado Valenčič the cogent accompanying studies, was an excellent, clear example of his ideas of the division of work in a single publication.

As a member of the International Commission for the History of Towns, Vilfan tried to »transplant« the projects of the commission that concerned the publication of sources, into Slovene professional activities. One such project aimed to publish selected sources for the early period of the history of medieval towns, for individual European countries. He planned such a publication for Slovenia. The plan remained unrealised because of the profesor's fatal illness.

The other activity of the commission that was also a specific kind of publication of sources, historical maps, was the preparation of historical atlases of the medieval towns of European countries. This plan did not at first seem realisable to Vilfan for the territory of Slovenia, because it seemed too expensive for the then circumstances. Gradually, though, he began to think about this project although, mainly because of the lack of experts to do such work, it remained a distant dream.

Times and the inclination to publish books of originals are changing today. Modern computer technology has recently given rise to the mistaken belief among non-experts that a computer can automatically replace the author of an edition of originals. These are dreams of the future that will never be realised, because of the scientific contributions of authors that accompany the publication of originals.

Many of us would like to hear Professor Vilfan's opinion and his ideas and initiatives on contemporary possibilities and dilemmas in connection with publishing archive originals. The professor would undoubtedly have found good solutions, but we will have to find them ourselves.

*Sergij Vilfan, govornik na kongresu jugoslovanskih arhivarjev septembra 1969 v Ohridu
(v privatni lasti)*